

CALENDER 2006

*Vita culturala,
sacra y profana*

Raiffeisen

www.valbadiaonline.it

La valiuta dla cultura

“Sce les porsones dl dèdancō s’la ri porsura certes cosses da plüdadì, spo ne müderes nia cí che é stè, les tradiziuns y ganca les usanzas oramai smarides dal tèmp. Mo al n’è nia dit, che les generaziuns che vègn ne s’la ries nia avisa tan y ne se dodes nia cínamai, de chères cosses che nos aratun sègn tan iüstes y importantes.” (Hans Fink)

Lingaz, la conferta danter la jënt, la maniera de vire, usanzas, cherdènzes y tradiziuns alda pro chères cosses ch’àn compèda sò por ti splighè a d’atri nosta cultura, mo al é apèna valgügn che tègn cunt che la “cultura” é l’anima de vigni popul, che chèra ladina é l’anima dla jënt de nosta valada. O almanco messèssera ester insciö. La storia dl XX. secul y le tèmp modern, à dessigü cherié na crisa d’identitè plütosc sterscia te nos abitané dles Dolomites. Al n’è tröc che ne sa nia plü pro cí cultura ch’ai alda y ai se damana danter èi sc’al é damì ester talians, todèsc o ladins. La cultura ladina podess scinacajo incè mà ester n pü’ ... sciöche n bel cheder, n ornamènt da tachè sòn parèi y da ti lascè odèi ai sciori canch’ai rōia adalerch. Impò esistel ciamò porsones che ne la pènsa nia insciö y che se tègn dassènn pro sües raisc, les sóres che garantèsc la continuitè dla vita culturala tl dagnì. Ti ultims 30 o 40 agn èl gnü metü sò uniuns por tigni sò chères usanzas y tradiziuns che à dagnora tochè pro la vita da vigni dé de nüsc antena. Èi ti les à lascè arpè ales generaziuns da sègn, zèna savèi ch’ares ne ti ess nia dagnora dè chèl valur ch’ares à por èi. Avisa porchèl vèl l’ativitè dles uniuns culturales de nüsc paisc tan tröp, deache ares é les sóres che prò cun tröp impègn da tigni alalt chè cultura che é na pert de nosta identitè. Ara sóra lièia adòm passè, presènt y dagnì: ara se dij da olach’i gnum, ché ch’i sun y olach’i jun!

1	DOM Nani: S. Maria uma de Chèl Bel Di	♋
2	LÖN S. Basile	♋
3	MERT S. Genovefa	♋
4	MERC S. Hermes	♌
5	JÖB S. Amelia	♌
6	VÈN Casper, Marciun, Baldessè	♍
7	SAB S. Valentin	♍
8	DOM S. Severin	♎
9	LÖN S. Julian	♎
10	MERT S. Gregore X	♎
11	MERC S. Paolin d’Aculeia	♏
12	JÖB S. Hilda	♏
13	VÈN S. Ilare	♏
14	SAB S. Felice da Nola	♏
15	DOM S. Romede	♐
16	LÖN S. Marzelin	♐
17	MERT S. Antone dai Tiers	♐
18	MERC S. Prisca	♑
19	JÖB S. Mario	♑
20	VÈN S. Bostian	♑
21	SAB S. Agnes	♑
22	DOM S. Vinzènz	♑
23	LÖN S. Emerenziana	♒
24	MERT S. Francèsch de Sales	♒
25	MERC S. Wolfram	♒
26	JÖB S. Timoteo y Tito	♒
27	VÈN S. Angela Merici	♓
28	SAB S. Tomèsc d’Acuin	♓
29	DOM Sant Ojöp Frèinademetz	♓
30	LUN S. Martina	♓
31	MERT S. Jan Bosco	♌

Raiffeisen
www.valbadiaonline.it

Cristianejm y usanzas paganes

La gran pert dles usanzas y tradiziuns ch' i conesciun à sües raisc tl paganejim dles popolaziuns di Celc y di Reç, che ocupà le raiun alpin denanch' al rovass adalerch i Romans. Ares viò a òna cun le ritm dles sajuns y dla natöra y venerà divinitès paganes cun de vigni sort de rituai che se basà sòn na simbologia ch' an conèsc al dédaincò mà plü en pert. An sa che le fùch è sègn de purificaziun: d' aisciòda gnòl por ejèmpl fat fùch sòn i còl sciòche sègn de renovamènt dla natöra che s' arjignà da portè früc nüs. I pröms miscionars cristians, che è rovà adalerch te nosc raiun tl V. secul, è sta bugn de convertì la popolaziun ala fede cristiana, mo nia de destó la jènt dales usanzas paganes. Ara è massa inraisciada te sües cherdènzes y porchèl ài messü chiri soluziuns de compromis por che les tradiziuns y usanzas paganes podess gnì azetades dala dljija. Ares à ciafè n püch al iade corusc y formes nòies y la vedla simbologia gnò interpretada meton ite contegnüs cristians. Sce le Carlascè è por i pagans l' ocajiun da se vistì mascores por sprigoré demez l' invern y tó ite l' aisciòda, èl diventè tla tradiziun cristiana – por pici y gragn – l' ultima ocajiun da fà festa denanche mète man le jaiun de Carsèma. Les festes al di pagan dl' abundanza, che gnò "zelebrades" en gaujiun dla racoiüda, è diventades festes de rengraziamènt a Chèl Bel Di. Bele mà da chisc dui ejèmpli pon capì sciòche le cristianejm s' à lascè jò sòn le funz cultural da denant: al à tut sò de vigni sort de elemènc "pagans" mudan so significat originar. A chèsta manira è les festes religioses chilò da nos ciamò al dédaincò tan particulares y da corusc.

Forà 2006

1	MERC S. Brighita	✕
2	JÖB S. Maria dales Clandères	γ
3	VËN S. Blaje	γ
4	SAB S. Veronica	γ
5	DOM SS. Ingenuin y Albain	δ
6	LÖN S. Dorotea	δ
7	MERT S. Richard	II
8	MERC S. Iarone	II
9	JÖB Capuin	⊖
10	VËN S. Scolastica	⊖
11	SAB S. Maria da Lourdes	⊖
12	DOM S. Gregòre II	⊖
13	LÖN S. Adolf	⊖
14	MERT S. Valentin da Terni	⊖
15	MERC S. Siegfrid	⊖
16	JÖB S. Iuliana	⊖
17	VËN 17 Fondadus di Serviç	⊖
18	SAB S. Sciomun	⊖
19	DOM S. Irmgard	⊖
20	LÖN S. Eleutere	⊖
21	MERT Pire Damiani	⊖
22	MERC S. Margherita da Cortona	✕
23	JÖB S. Pollicarp	✕
24	VËN S. Ida	γ
25	SAB S. Valpurga	γ
26	DOM S. Metilda	⊖
27	LUN S. Gabriel	⊖
28	MERT S. Roman	✕

L'impègn dles uniuns culturales

Ara à doré dèr dî çina che la jënt dles valades incèr le Sela s' à intenu de baié n lingaz daldöt particular y de ester na picia naziun inanter d' atres. Chèsc sozedò do le 1800. I proi da inlaöta à porvè de portè ite le lingaz che gnò baié dala jënt te dljia, por che düc i fedei podess capi dami la sacra scritöra y la dotrina. Chisc à porchèl metü man de ponsè a n lingaz ladin scrit y à metü jö por scrit les prömes regoles d' ortografìa. Mo defata do che le popul ladin è stè bun de se cristalisè fora danter talians y todèsc, pro chi ch' al à vit tl chît por secui, ne n' è la storia mai plü stada dala pert di ladins. Avenimènc cròdi y intravaia, òmi potènc y guerns europeics n' à nia tignì cunt di ladins y de süa cultura tles dezijiuns politiches ch' ai à tut. Les dôes gran veres, le fascism y la divijiun te trèi provinzies dl raiun ladin à manacè da ti dè le colp final. Impò à la orentè de survivire dl pice popul daidè pro che le lingaz, la cultura y almanco n cer' sentiment d' unitè podess se mantignì çina al dèdaiocò. Restan tla linia dl' Union Ladina metüda sò dl 1905 a Desproch, à idealisc y inteletuai ladins metü sò dl 1946 l' Union Generela di Ladins dla Dolomites, la sóra che à te chisc ultims 50 agn porvè de mantignì chèra unitè danter les valades ladines daldöt nia sostignida dala politica. Püch plü tert, èl gnü metü sò la Uniun di Ladins dla Val Badia, sciöche seziun dla Generela. Ara se told dant de portè inant initiatives a sostègn dl lingaz y dla cultura de chè valada. Dedò èl gnü metü sò çiamò d' atres uniuns che se told dant de tignì alant y de promòie la cultura: ala fin di agn '50 èl gnü metü sò l' associazion "Èrt por i ladins - EPL" y dl 1962 l' Uniun Maèstri Ladins (UML) che se da jö cun problematiches dla scora. L' EPL porta inant a initiatives liades al' ert y ativitès de sconanza dl patrimone linguistich y cultural ladin. Les uniuns culturales, interladines y chères a nivel de valada, respildèia la orentè de mantignì via la cultura y l' unitè danter la jënt dles valades incèr le Sela.

1	MERC	S. Albin	✕
2	JÖB	S. Carl	✓
3	VËN	S. Cunigunda	✓
4	SAB	S. Lucio	✕
5	DOM	S. Oliva (1. Domènia de Carsèna)	✕
6	LÖN	S. Fridolin	☽ II
7	MERT	SS. Perpetua y Felizita	II
8	MERC	Jan de Di	☾
9	JÖB	S. Francisca da Roma	☾
10	VËN	S. Emilian	☾
11	SAB	S. Teresina Redi	☽
12	DOM	S. Max (2. Domènia de Carsèna)	☽
13	LÖN	S. Rosina	☾
14	MERT	S. Metilda	☾
15	MERC	S. Clemens M. H.	○ ☾
16	JÖB	S. Heribert	☽
17	VËN	S. Patrice	☽
18	SAB	S. Eduard	☾
19	DOM	S. Ojöp (3. Domènia de Carsèna)	☾
20	LÖN	S. Irmgard Imparadèssa	☾
21	MERT	S. Christian da Kälz	✕
22	MERC	S. Lea	☾ ✕
23	JÖB	S. Taribe	✓
24	VËN	S. Caterina	✓
25	SAB	S. Madia de Merz	☽
26	DOM	S. Ludjger (4. Domènia de Carsèna)	☽
27	LUN	SS. Haimo y Beat Forwin	✕
28	MERT	S. Guntram	✕
29	MERC	S. Helmut	● ✓
30	JÖB	S. Gherin	✓
31	VËN	S. Cornelia	✕

Aurì 2006

1	SAB S. Hugo	♄
2	DOM S. Francèsch (S. Domènia de Carsèma)	♄
3	LÒN S. Richard	♅
4	MERT S. Isidoro	♅
5	MERC S. Crescènzia	♄
6	JÒB S. Pire	♄
7	VÈN Jan de la Salle	♃
8	SAB S. Walter	♃
9	DOM S. Maria Cleofe (Domènia dal Ori)	♃
10	LÒN S. Engelbert	♃
11	MERT S. Stanislao	♃
12	MERC S. Zenone	♂
13	JÒB Jòbia Santa	♁
14	VÈN Vèndres Sanè	♁
15	SAB Sabeda Santa	♂
16	DOM Pasca	♂
17	LÒN Lònesc de Pasca	♃
18	MERT S. Apolone	♃
19	MERC Ermogene	♃
20	JÒB S. Flavio	♃
21	VÈN S. Anselmo	♃
22	SAB S. Helmut	♃
23	DOM S. Adalbert	♃
24	LÒN S. Fidelis	♃
25	MERT S. Merch Evangelist (Dè dla Liberaziun)	♃
26	MERC S. Maria dal Bun Consèi	♃
27	JÒB S. Pire Canise	♃
28	VÈN S. Pire Chanel	♃
29	SAB S. Caterina da Siena	♃
30	DOM S. Pio V	♅

Vita religiosa

Tl monn da paur da plüdadì regolà le calènder liturgich, cun sù santus y tèmps de penitènza, le ritm dl laür y dla vita de vigni porsona. Perié y jì te dlijia è por nüsc antenac n dovèi sintì, avisa tan che le laurè y le stracè por se trà le vire. Aladò dles recorènzes religioses savò la jënt da plüdadì canch' al è da laurè, da palsè, da perié, da jiné y da fà festa. Tratan le tèmپ d' Advènt y de Carsèma, da Nadè, da Pasca y en gaujiun de tróc d' atri santus gnòl tignì usanzas y tradiziuns che arichì y abelì la vita religiosa, mo incè chëra da vigni dé. Na gran importanza à i sacramènc che acompagnà vigni cristian por dōta sūa vita: le bato, la prōma comuniun, le confermè, les nozes y les mësses noéles y l' òre sant è vari importanc tla vita de vigni cristian. Al dédaincò vègn chëstes cosses tutes cotan plü ala lisiera: de dōta chë varieté de tradiziuns y usanzas da inlaōta réstel mà plü frogures. Val' iade dèida l' incherescimun do le tèmپ oramai passè da jì zoruch a chiri indò chères cosses che è tan importantes por nüsc antenac. Scialdi conesciüdes é éiamò les usanzas incèr la festa de Pasca. Insciò porta i mituns en Domènia dal Ori pro la prozesciun d' ingrès de Gejù a Ierusalem granares o stanges cun rames d' ori, dascia y minai. Les stanges benedides vègn dedò metüdes t' urt y ti ciamps por che la tera portes plü de bugn früc. Mà n valgōnes tradiziuns dër vedles n' è mai gnüdes lasciades sò: da Pasca arjigna les ères tres éiamò ca le cèst cun de vigni sort de patüc da mangé da portè a benedì. Do mëssa èl te val' paìsc éiamò valgügn che s' archita sòn plaza a cufè y en lònesc de Pasca va i jogh dales jones a se tó i ùs intènc che ai à apostè da Sant Ujöp.

Raiffeisen
www.valbadiaonline.it

Guané da zacan y vistimènc da festa

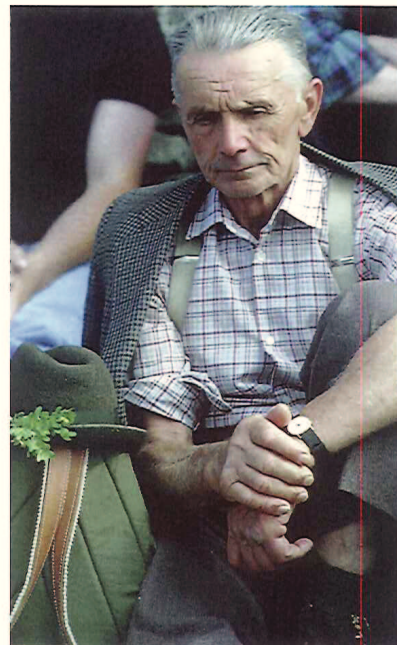
Dai santus y en gaujiun dles prozesciuns da d'aisciöda él dötaorela ciàmò ëi y ëres che se vist le guant da zacan. Al é guané che fej dagnora na bela parüda y ti da plü valüta a vigni festa religiosa o profana ch'ara sides. Dër püces é al dédaincò les ocagiuns olach'an pò ciàmò amiré döta la varieté di guané da plüdadí, fac cun na richèza de corusc nia da crèie, scemia che i materiai é dër scèmpli: drap de lana, de lin, de bambèsc o de stopa y val' toch de sèda. De bugn sartus, sartorèsses y ciapoleri metò döt so savèi y süa ert laprò, por ch'al garatass guané eleganc y adatà por de vigni sort d'avenimènc. Desfarenzié gnòl danter guané da jì a noza, da pluré, da jì por sané o a marcé, guant da vignidé o da santus. Vigni ëra se zinzorà spo ciàmò sò cun vètes, corduns y fibules. Sambègn aldí incé le dër portamènt laprò. Cun le tèmپ s' à le guant da zacan mudé cotan, aladò dla moda y dles pöscibilitèts finanziares dla jënt. Intranat él mà plü püces porsones che conèsc l'ert fina da fà guané da zacan. Chisc vistimènc é ti tèmپs mudà daincò, n spidl dl tèmپ passé, na testimonianza via dla vita de nüsc antenac. Jogn y jones se vist oramai tres plü dainré le guant da zacan; i guané fora de fabrich che döt le monn se vist é cotan plü comò. Ara ne va porchèl nia plü da desfarenzié i badioc, dai marò, dai gherdènes, dai fascians, dai fodomi y dai ampezans aladò dl guant che un à indos. Important él che almanco les musighes, i grups di scizeri, les uniuns dl bai popolar y les uniuns dal guant da zacan mantègnes vies les beles formes y i tröc corusc dla tradiziun.

1	LÖN S. Ojöp Laurant	II
2	MERT S. Atanase	☾
3	MERC SS. Filip y Iaco	☾
4	JÖB S. Florian	☾
5	VËN S. Godehard	☾ ☽
6	SAB S. Antonia	☽
7	DOM S. Helga	☾
8	LÖN S. Iduberga	☾
9	MERT S. Beät	☾
10	MERC S. Gordian	☾
11	JÖB S. Gangolf	☾
12	VËN S. Pancraz	☾
13	SAB S. Imelda	☾ ☽
14	DOM S. Mai	☾
15	LÖN S. Sophie	☾
16	MERT S. Ubald	☾
17	MERC S. Pascal Baylon	☾
18	JÖB S. Jan I	☾
19	VËN S. Zelestin V	☾
20	SAB S. Bernhard	☾ ☽
21	DOM S. Hermann	☾
22	LÖN S. Rita	☾
23	MERT S. Jan Dejidere	☾
24	MERC S. Maria dal Aiüt	☾
25	JÖB S. Urban	☾
26	VËN S. Filip Neri	☾ ☽
27	SAB S. Gustin	II
28	DOM S. Millo	II
29	LÖN S. Erwin	II
30	MERT S. Ferdinand	☾
31	MERC S. Petronia	☾

1	JÖB S. Iustin	♌
2	VËN S. Armin (Festa dla Republica)	♌
3	SAB S. Karl Lwanga	♍
4	DOM Pasca de Mâ	♍
5	LÖN Lünesc de Pasca de Mâ	♍
6	MERT S. Norbert	♎
7	MERC S. Sabiniano	♎
8	JÖB S. Medardo	♏
9	VËN S. Felician	♏
10	SAB Beät Heinrich da Balsan	♏
11	DOM S. Barnaba	♏
12	LÖN S. Lün III	♏
13	MERT S. Antone de Padua	♐
14	MERC S. Hartwig	♐
15	JÖB S. Vi	♐
16	VËN S. Beno	♐
17	SAB S. Adolf	♑
18	DOM Les Antlës	♑
19	LÖN S. Romuald	♑
20	MERT S. Florëncia	♑
21	MERC S. Luigi	♒
22	JÖB S. Paulin	♒
23	VËN S. Edeltraud	♒
24	SAB S. Jan Batista	♓
25	DOM S. Eleonora	♓
26	LÖN SS. Jan y Paul	♓
27	MERT S. Ema	♓
28	MERC S. Ireneo	♓
29	JÖB SS. Pire y Paul	♓
30	VËN S. Otto	♓

La prozesciun de Jeunn

La prozesciun de Jeunn é al dédaincö la maiù de döt le Tirol y conosciüda lunc y lerch. Al vëgn dit che ara é plü co 1000 agn vedla: la jënt dla Val Badia â metü man de jì en Jeunn, nia mà deach' al è la pröma sènta dl vëscö de nosc raian, mo incè deache la cristianisaziun de nosta valada é piada da dailò demez. Èi y ères jò n iade al ann en Jeunn, sö dal santuar de Chël Bel Dî dala Crusc, a rengrazié dla fede y a perié ch' ai gniss sconà da prighi y maraties. Tl tēp dl iluminism y dla secolarisaziun sot l'imparadù dl' Austria Ujöp II (1780-1790) è la prozesciun gnüda proibida, sciöche incè dotes les atres prozesciuns che dorâ plü dis. Por ne lascè nia tomè la tradiziun, â la jënt dla Val Badia sön chëra metü man de jì en prozesciun fora Sares, dala Santa Maria foscia. Dailò sciafiâ i pelegriuns da gni derevers le medémo dé y insciö da ti sciampè ales proibiziuns dl'imparadù iluminist. Do le 1790, ora che Ujöp II è mort, ân indò metü man de jì en Jeunn, mo al è gnü tut la dezijiun de jì mà plü vigni trëi agn. Insciö éra ciãmò al dédaincö: vigni terzo ann, incër Sant Antone (13 de jügn) pëia ia da vignöna dles dodesc pioanies dla valada ömi y jogh cun crusc y s' abina spo adöm tla gran prozesciun ia Santa Madalena che s' archita spo da jì y da gni a San Pire a stè suranöt. Danter dotes les prozesciuns é chëra de Jeunn tres ciãmò la plü aprijada y aspetada. I ultims dui iadi (dl 2000 y dl 2003) èl passa 1000 sön tru: ai à lascè por n valgügn dis le laür y la familia por jì sura munt ia a perié. Incè al dédaincö sciöche inlaöta, é la prozesciun de Jeunn bona de ti dè a chi che tol pert tröpes emeziuns y na ligrëza che degöna monèda ne sciafia da cumprè decà. Tratan i trëi dis röion indò ite te n spirit de comunitè y de vita cristiana che an se stënta zënza tres deplü da ciafè.

Badia Rocks Festival – n ater aspet dla cultura

Cun la parora "tradiziun" definëscion danter l' ater chères manifestaziun y chi avvenimënc che pò desmostrè na certa continuità tl tēmp: porchèl pon dì che le Badia Rocks Festival é oramai rovè ite tla tradiziun dla Val Badia. Dessigü é na novità assoluta por çì che reverda la "cultura" de nūsc paìsc, importada sce an ó, mo impò bele ambientada inanter les munts, ausades por cēnc d' agn a dōt d' atri sonns. Mo sciöche ara sozéd gonot, porta vigni generaziun so contribut plü o manco particular. Te chēsc caje é i organisadus n valgügn jogn de Badia, a chi ch' al ti plej da ester alternativs y da portè inant sües idees. Cun tröp impēgn y bona orentè ài portè chē manifestaziun, che é piada ia sòn iniziativa dl' Uniun Ciantauturs Ladins sciöche "Özi Rock" konzert, a n nivel tres plü alt cun la partezipaziun de grups conosciüs a nivel europeich. Ai é sta bugn de contatè y de fà gnì adalerch grups dal' Inghiltera, dala Svezia y dala Danimarca, danter l' ater incè chël di "Blaze", cun le ciantadù omonim che é stè por deplü agn pro i "Iron Maiden". Y cun i grups é te chisc ultims agn incè rovè adalerch n publich de jogn metalars dal' Austria y da Deutschland ite, mo incè da d' atri paìsc dl' Europa. Incēr mez messè de vigni ann, vègn la pēsc y la tranquilité de Badia spo corida por n valgügn dis cun le sonn de chitares y stromēnc de banda. Valgügn fajess plü ion a manco de n te' "craball", mo tla finada respetèii impò chi jogn de Badia che desmostra tan d' entusiasim por chēsta manifestaziun, che ai passa nōts intieres a laurè tl ciamp dl sport por arjignè ca dōt le miù ch' ara va. I organisadus laóra cun tröp idealism, nia por defēne la tradiziun, mo por portè te nosta valada tòch fora dl monn che la zircondèia.

Messè 2006

1	SAB S. Dietrich	♈
2	DOM S. Martinian	♈
3	LÖN S. Tomesc	♉
4	MERTM S. Duri	♈
5	ERC S. Antone Maria Zacaria	♈
6	JÖB S. Maria Goretti	♌
7	VËN S. Edelburga	♌
8	SAB S. Elisabeta	♋
9	DOM S. Veronica Giuliani	♋
10	LÖN S. Erich	♌
11	MERT S. Benedet	♌
12	MERC SS. Ermagora y Fortunat	♌
13	JÖB SS. Heintr. y Cunig.	♌
14	VËN S. Camil	♋
15	SAB S. Bonaventura	♋
16	DOM S. Maria dal Carmel	♋
17	LÖN S. Alejo	♌
18	MERT S. Arnold	♌
19	MERC SS. Iüsta y Rufina	♌
20	JÖB S. Margarita d' Antiochia	♌
21	VËN S. Laurēta da Brindisi	♈
22	SAB S. Maria Madalena	♈
23	DOM S. Brighita dla Svezia	♈
24	LÖN S. Cristina	♈
25	MERT S. Iaco Apostul	♈
26	MERC SS. Iachin y Ana	♈
27	JÖB S. Lucan	♈
28	VËN S. Inozēnz	♈
29	SAB S. Marta	♈
30	DOM S. Faustin	♈
31	LÖN S. Inaze da Lailola	♈

Raiffeisen
www.valbadiaonline.it

Agost 2006

1	MERT S. Alfonso Maria de Liguori	♁
2	MERC S. Eusebio	♃ ♌
3	JÖB S. Lidia	♌
4	VËN S. Jan Maria Vianney	♌
5	SAB S. Maria dala Nöi	♁
6	DOM Transfiguraziun dl Signur	♁
7	LÖN S. Sist II	♃
8	MERT S. Domäne	♃
9	MERC S. Roman	♁ ♌
10	JÖB S. Lauränz	♌
11	VËN S. Clara	♁
12	SAB S. Ercolana	♁
13	DOM S. Ciuscian	♃
14	LÖN S. Maximilian Kolbe	♃
15	MERT S. Maria dal Ciüf	♁ ♃
16	MERC S. Alfred	♁ ♃
17	JÖB S. Iazint	♁
18	VËN S. Elena	♁
19	SAB S. Jan Eudes	♁
20	DOM S. Berner	♁
21	LÖN S. Pio X	♁
22	MERT S. Maria Regina	♁ ♃
23	MERC S. Rosa da Lima	♁ ♃
24	JÖB S. Berto	♁
25	VËN S. Senese	♁
26	SAB S. Margareta da Faenza	♁
27	DOM S. Monica	♁
28	LÖN S. Gustin	♁
29	MERT S. Sabina	♌
30	MERC S. Armando	♌
31	JÖB S. Raimund	♃ ♌

“Miss” y stries tira dant

Aladò dla tradiziun religiosa é le mëis d'agost signé dala festa de Santa Maria dal Ciüf, inçe sce la gran pert dla jënt chilò da nos le coleghëia plütosc al “ferragosto”, ales sfilades y ales festes alaleria che vëgn metüdes a jì por i milesc de sciori che ròia adalerch. Chi che organisëia les manifestaziuns por i sciori adora spo dòta la fantasia ch' ai à y la moscèda cun elemënc tuç fora dla cultura tradizionala: le “folklor” che garetà adinfora é spo bun d'entusiaschè milesc y milesc de foresti che mina d' ester rovà te na valada olache la jënt tègn ciàmò sòn sües tradiziuns! Ai ne sa nia ch' al é festes y “tradiziuns” daldòt nöies, organisades sòn mosòra por cherié vita ti paìsc y sòn munt tratan la sajun turistica. Impò ti plejeres a düc: ai sciori y a chi dl post! Danter dòtes é le “Bal dles stries” sòn Börz (che vëgn porater bele metü a jì ala fin de messè) o le concurs de “Miss Italia” a Al Plan les plü cuotades dla sajun da d'isté. A La Ila y a Corvara tira dantadòt les festes alaleria y les segres olach' al vëgn presenté laürs tipics da inlaòta y les figòres dles liëndes dolomitiches sòn ciars che vëgn trac' fora por paìsc dai ciavai. D' un n vers él bun y dèrt che i turisc vëgnes pro da conëscè val' de nostes tradiziuns, dl ater vers vëgn la cultura a chësta manira strabaciada por accontentè n publich forest che à forsc plü interès de podèi se gode na bela porziun de “pommes frites” y na liagna cun senf.

Setèmbor 2006

1	VÈN S. Verena	♁
2	SAB S. Margarita da Leuven	♁
3	DOM S. Gregòre L' Gran	♃
4	LÖN S. Rosalia	♃
5	MERT S. Roswita	♃
6	MERC S. Magnus	♃
7	JÖB S. Regina	♁
8	VÈN Nadè de S. Maria	♁
9	SAB S. Corbinian	♁
10	DOM S. Micurà da Tolent	♁
11	LÖN SS. Proteus y Iazint	♁
12	MERT S. Inom de S. Maria	♁
13	MERC S. Notburga	♁
14	JÖB Esaltaziun dla S. Crusc	♁
15	VÈN S. Maria dai Set Dolurs	♁
16	SAB S. Cornel	♁
17	DOM S. Robert Bellarmin	♁
18	LÖN S. Lambert	♁
19	MERT S. Jenà	♁
20	MERC S. Eustachio	♁
21	JÖB S. Matf Apostul	♁
22	VÈN S. Tomèsc da Villanova	♁
23	SAB S. Linus	♁
24	DOM SS. Rupert y Virgile	♁
25	LÖN S. Klaus de Flüe	♁
26	MERT SS. Cosma y Damian	♁
27	MERC S. Vinzènz de Paul	♁
28	JÖB S. Wenzel	♁
29	VÈN SS. Michil, Gabriel y Rafael	♁
30	SAB S. Iarone	♁

L'Istitut Ladin "Micurà de Rù"

L'ann 1977 èl gnù metù sò l'Istitut Ladin "Micurà de Rù" cun la sènta a San Martin de Tor. Al è la pröma istituziun destinada ala conservaziun y ala promozion dl lingaz y dla cultura ladina. Sciöchè al è porater preodü dal statut, s' à l'Istitut dal ann dla fondaziun inant dagnora cruziè de studiè a nivel scienfich le lingaz, la storia y la cultura di Ladins dles Dolomites. Al à fat crèscè le "prestige" y l'interès por le lingaz dla uma, pert fundamentala dl' identitè de nosta jënt. Te n tèmp de oramai 30 agn àl dè fora tröpes publicaziuns y metü a jì manifestaziuns culturales de vigni sort. Tla Val Badia y te Gherdèna s' à l'Istitut Ladin "Micurà de Rù" intratan etablè sciöchè promotur prinzipal de iniziative culturales ti mëisc dalunc dales sajuns turistiche. Le plü gran y bel resultat è chël de avèi ciäfè, dantadöt ti ultims agn, la colaboraziun de tröc jogn che à daidè da mète a jì manifestaziuns y proieç lià al lingaz ladin y ala cultura tradizionala. Danter i resultaç de majer prestige, èl dessigü le pröm film "fiction" dla Val Badia dal titul "Çi co cunta", ch' è gnü a s' al dè dilan ala regia de Valentina Kastlunger y ala partezipaziun de tröc aturs dla valada. Tres manifestaziuns sciöchè chëra di "Dis de leteratöra, teater, ert y musiga" ti èl gnü dauri tröpes dantadöt a jogn ladins che à anzè l'ocaziun por mostrè dötä süa creativitè culturala: scriturs, musizisc, artisç, poeç, aturs y tröc d' atri è sta bugn de portè süa cultura a n nivel dër alt: les prospetives por le dagnü cultural dla Val Badia è dessigü bones!

Raiffeisen
www.valbadiaonline.it

October 2006

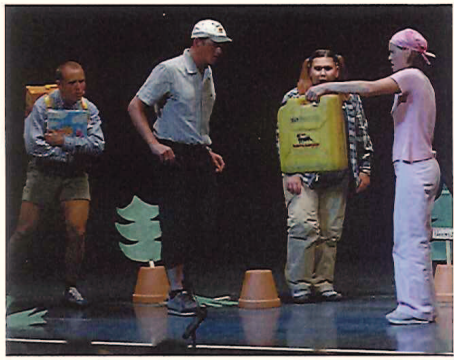
1	DOM S. Terezia	♋
2	LÖN SS. Agnù Proteturs	♋
3	MERT S. Ewald	♌
4	MERC S. Francësch d' Assisi	♌
5	JÖB S. Meinhof	♍
6	VËN S. Bruno	♍
7	SAB S. Maria dal Rosarc	♎
8	DOM S. Scimun	♎
9	LÖN S. Dionise	♏
10	MERT S. Francësch Borgia	♏
11	MERC S. Guntmar	♐
12	JÖB S. Max	♐
13	VËN S. Aurelia	♑
14	SAB S. Calist I	♑
15	DOM S. Terezia d' Avila	♒
16	LÖN S. Margareta Maria Alacoque	♒
17	MERT S. Inaze d' Antiochia	♒
18	MERC S. Lüca Evangelist	♓
19	JÖB S. Paul dla Crusc	♓
20	VËN S. Wendelin	♈
21	SAB S. Ursula	♈
22	DOM S. Salome	♉
23	LÖN S. Jan da Capestran	♉
24	MERT S. Antone Maria Claret	♉
25	MERC S. Crispin	♊
26	JÖB S. Evarist	♊
27	VËN S. Sabina	♊
28	SAB SS. Sciom. y Iüda Tadeo	♋
29	DOM S. Ernelinda	♋
30	LÖN S. Bernert	♌
31	MERT S. Wolfgang	♌

Cultura zënza "folklor"

Val' iade vëgn la parora "cultura" strabaciada y adorada sciöche n' agetif por defini manifestaziuns che n' à nia da n' un fà impara. Te nosc tēmp modern s' à la cultura tan moscedè cun le "folklor", che tröc ne sa nia plü da desfarenzié les döes cosses. Tratan les sajuns turistiche, vëgn la cultura venüda ai ghesé sciöche vigni ater produt: ara perd insciö süa dërta rajun d' ester y devënta "folklor", invers ala cultura, che à na valüta por sè instèssa. Porchèl sciafia la cultura zënza "folklor" mà da flori da d' aisciöda y da d' altonn, canche porsones y uniuns mèt a jì y töl pert a manifestaziuns deach' ares é sintides y deach' ares fej pert dla tradiziun. Insciö vëgn i paurs da d' altonn de munt cun i tiers che ai à menè sò dala buna sajun: dailò vëgnel spo fat festa, zënza sciöri y zënza bëgn d' messèi cherié le devertimēt sön mosöra por valgügn. Döt va dassù! Fora por l' altonn él ciàmò n' valgönes segres sciöche chères da San Martin, da Lungiarü y da La Pli che vëgn organisades por tigni sò la tradiziun y nia por intrategnì i turisè. Le tendun da Lungiarü é le secundo fin d' édema d' otober le zënter olache dōta la jonèza dla valada s' incunta. Tröc se tol da chësta sajun dlaorela de jì a crafuns, da balè y da fà festa. Cìnamai i hoteliers plü indafarà ciafa le tēmp da jì a conzeré, teatri y a d' atres manifestaziuns de vigni sort. Por ci che reverda l' organizaziun él les uniuns de païsc y dla valada che se crüzia: ares cherièia vita culturala avisa canch' i sciöri s' un n' é. Pro les manifestaziuns plü aprijades alda dessigü le "Ladinatour", le "Rait de San Linert", le "Cineforum" y na bela compèda de teatri da rì che vëgn vign' ann portà dant te deplü païsc.

Raiffeisen
www.valbadiaonline.it

Novèmbër 2006

1	MERC Gnissant	✕
2	JÖB Dè dles Armes (Animes)	✕
3	VËN S. Hubert	Υ
4	SAB S. Carlo Borromeo	Υ
5	DOM SS. Zacaria y Elisabeta	Ο ♄
6	LÖN S. Linert	♄
7	MERT S. Engelbert	Π
8	MERC S. Gottfried	Π
9	JÖB S. Roland	♁
10	VËN S. Liun le Gran	♁
11	SAB S. Martin de Tours	♁
12	DOM S. Iújjafut	☾ ♁
13	LÖN S. Stanislaò Costea	♁
14	MERT S. Veneranda	♃
15	MERC S. Albert le Gran	♃
16	JÖB S. Margarita d'Ungaria	♃
17	VËN S. Florin de Vinschgau	♁
18	SAB S. Odo	♁
19	DOM S. Elisabeta da Thüringen	♃
20	LÖN S. Corbinian	♃ ♃
21	MERT Presentaziun de S. Maria	♃
22	MERC S. Zecilia	✕
23	JÖB S. Clemens I	✕
24	VËN S. Flora	Υ♁
25	SAB S. Tarina	Υ♁
26	DOM S. Linert da Portomaurizio	♁
27	LÖN S. Modest	♁
28	MERT S. Berta	☽ ✕
29	MERC S. Iolanda	✕
30	JÖB S. André	✕

Leteratöra y "mass media"

La storia dla leteratöra ladina é plütosc cörta, mo impò ne ti mançel nia poeç, scriturs y componisç de valüta. Ti tèmps passà é chi che scriò por ladin feter dagnora maèstri, proi o miscionars che è porater les sóres porsones studiades de nostes valades. Auturs dl XIX. secul sciöche Angelo Trebo, Tita Alton y Jefepe Frontull é sta i pröms che à orü valorisé le lingaz dla uma portan a papier chères parores y chi pinsiers che ti sonà a d'èi tan bun. Te sües composiziun cuntài te na manira plajora dla natöra, de so daçiasa, de sü compagns y compaejans. Tl secul suandènt à le monn metü man de se rodè tres plü dassènn y cotan de cosses antiches y tradiziunales, che s' à conservè por cènc d'agn alalungia, s' à mudè te n cört tèmp. I scriturs moderns se n' à incè bel plan intenü che la poesia y la leteratöra da sóres ne po nia plü bastè por la conservaziun y le svilup de n lingaz, tan demanco sce ara se trata de n lingaz de mendranza sciöche le ladin. I mesi de comunicaziun nüs, sciöche le radio y spo la televijiun ti à tl secul passè dè tres na majera difujiun ales informaziun che gnò da pert todèscia o italiana, lascian tl' ambria vigni comunicaziun che gnò scrita por ladin te libri y folieç. Impormò tert s' à spo uniuns, assoziaziun y ómi dla politica porvè por che nosc lingaz ciafass na picia lerch te chi mesi de comunicaziun tan potènc. Al dédaincò à i "mass media" sciöche le radio, la televijiun y la stampa periodica n' importanza fundamentala por nosc lingaz y nosta cultura. Poesia y operes leterares é jüdes inant sòn n tru paralel a chèl di "media". Cun le tèmp àres pordü tres deplü i contegnüs scèmpli da n iade: incò respidlières la complessité dla sozieté de nüsç paisc, fraciada ite danter turisç y maioranzes etno-linguistiches, culturales y politiches.

Uniuns y istituziuns, garantes de vita culturala

Chël dla scora é dessigü un di capitui plü important dla storia dla Val Badia, incé deache la scora paritetica ladina dal dédaincö é le früt madü dl sistem scolastich che é gnü lauré fora dá nusc antenac il XIX. y XX. secul. Da tröpes perts vègnera consicdrada dótaorela sciöche n model da imité: la scora ladina é bona de tó ite il medemo tèmپ deplü cultures: chëra italiana, chëra todëscia y chëra ladina. La scora é öna dles condiziuns fondamentales por la conservaziun de nosta identitè, incé sce éi che la scora somëna mëss spo madori tla vita concreta. Al é por fortuna tröpes uniuns culturales che se crüzia de coltivé inant éi che la scora somëna. Tres ères y le volontariat de sü mëmbri, sciafia le spirit dla vita da plüdadä da vire inant te nosc tèmپ modern inanter le turism y l'artesanat industrial. Istituziuns sciöche l'Istitut Ladín y l'Istitut Pedagogich é forzes y garanzies implü, che les ativitës a bëgn de nosta cultura y de nosc lingaz vègnes portades inant incé il dagni. Deboriada fej les uniuns y les istituziuns culturales da punt de coliamënt danter la vita da zacan y la vita dal dédaincö. Ala vita culturala de nusc païsc ti dares tres indò valiüta y vita nöia! Nia da desmentié te chësc contest n' e la funziun dl Museum Ladín che ä ciafë süa sënta dl Cíastel de Tor a San Martín dal 1997 inant. So comít é danter l'ater chël de conservè dótes chëres cosses che n' ä nia plü lerch tla vita stressada y val' iade sbalada dal dédaincö: tres mesi plü o manco moderns vègn le vijitadü dl museum confrontè cun la storia de nosta valada y cun la vita de sü abitané t'l tèmپ passè.

Dezëmber 2006

1	VEN S. Natalia	♈
2	SAB S. Bibiana	♈
3	DOM S. Francësch Xaver (1. Domënia d' Advënt)	♉
4	LÖN S. Berbora	♉
5	MERT Iustinian	♊
6	MERC S. Micurà	♊
7	JÖB S. Ambroje	♋
8	VËN S. Maria Imacolada	♋
9	SAB S. Valeria	♌
10	DOM S. Angelina (2. Domënia d' Advënt)	♌
11	LÖN S. Artur	♍
12	MERT S. Hartmann	♎
13	MERC S. Lizia	♎
14	JÖB S. Orazc	♏
15	VËN S. Cristina	♏
16	SAB S. Adelheid	♐
17	DOM S. Iolanda (3. Domënia d' Advënt)	♐
18	LÖN S. Filippo	♐
19	MERT S. Urban	♑
20	MERC S. Eugenio d' Ant.	♑
21	JÖB S. Pire Canize	♒
22	VËN S. Franzisca	♒
23	SAB S. Jan da Cracau	♓
24	DOM SS. Adam y Eva (4. Domënia d' Advënt)	♓
25	LÖN Nadë	♓
26	MERT S. Stefo	♈
27	MERC S. Jan	♈
28	JÖB Dé Fantü	♉
29	VËN S. Davide Re	♉
30	SAB S. Felice I	♊
31	DOM S. Salvester	♊